

Fóthy János

.....

NORTHYLIGET

A MAGYAR ÖRDÖGSZIGET

SCOLAR

A TANÚSÁGTEVŐK SOROZAT ELÉ

A hadügyminiszter a II. világháború idején látogatást tett az orosz fronton, nehéz körülmények között szolgáló kényszmunkásoknál. A magyar munkaszolgálat egyedisége volt Európában, hogy a fegyverviselésre alkalmatlanokat is a honvédség parancsnoksága alá sorolták. Fegyveresek között fegyvertelenül a tűzvonalban, aknaszedés szerszámok nélkül. Egy lapátos hadsereg, jobbra felesleges kötőrésszel foglalatoskodva – lidérces látványok sora.

Hadrendben, mégis civilben: a háború második felétől a munkaszolgálatosok ott-honról hozott viharokábtan és cipőben, de megkülönböztetett jelzéssel, a sárga csillaggal céltáblái lehettek minden tisztnek, honvédnak. Csuklózathatták, futtathatták, kiköthették őket, megásathatták velük a saját sírjukat a fagyott földbe.

Mint az akkori kormányzat legtöbb lépése, a munkaszolgálat is visszacsapott kiötlőire. Bármily kegyetlen volt a frontszolgálat vagy az internálás, szándéktalanul is időt adott néhányaknak, hogy meneküljenek a végső megsemmisítés elől. A különbség abban rejlett, hogy a megsemmisítés személytelen gépezetével szemben az egyes zászlóaljokban és századokban emberséges tiszték és tisztesek is akadhattak.

Ott állt a hadügyminiszter a szemlén, majd megkérdezte az egyik munkaszolgálatost, melyik század ez? A bátor besorozott civil azt válaszolta: alázatosan jelentem, ez a 20. század.

Jelentjük, ha nem is alázatosan: az a 20. század volt, a modern technikai fejlődés, valamint a diktatúrák európai százada.

A magyar munkaszolgálat egyedülálló történetét a szakirodalom tüzetesen dolgozta fel. Úgy rémlik azonban, hogy a források szinte csak a szűkebb szakma számára elérhetőek. Számos eredeti beszámolót hetven esztendeje csupán a könyvtárak rejtjenek.

1945-ben a megtizedelt munkaszolgálatosok közül számos író-újságíró tért haza a megpróbáltatások útjáról. A háború utáni szabad körülmények között kiadók sora sürgette őket, hogy tapasztalataikról az élmény frissességével számoljanak be. Bár rossz papíron, apró betűkkel szedve jelentek meg, mégis keletje volt a gyakran füzetes emlékiratoknak.

Ezekből az elfeledett művekből, naplókából, riportokból kiderül, milyen változatos volt a kínok útja, a szerbiai Bortól Mauthausenig. Más volt az ukrajnai pokol, és más a hegyeshalmi gyalogút, melyben olyan munkaszolgálatosok pusztultak el, mint Radnóti Miklós, Szerb Antal és Sárközi György.

Emlékük megőrzésének kötelessége adja tervünk alapját. Sorozatunk első kötetéül azért választottuk Fóthy János évtizedek óta kiadatlan művét, mert ez a beszámoló napvilágra hozza a háborúba sodródott ország politikájának szervi értelmiségellenességét. A zsidótörvények nyomán kamarákba kényszerítették a sajtót, a művészeti életet, az ügyvédeket, az orvosokat.

A kamarai tagság elvesztése a működési jogosítvány visszavonásával járt. Fóthy egyszer csak S.A.S. (sürgös) behívót kapott, és a *Pesti Napló* egykori szerkesztőjeként a kisegítő toloncházban, a Rabbi-szeminárium épületében kellett jelentkeznie. Ott találkozik sorstárjaival, *Az ember tragédiáját* németre fordító Mohácsi Jenővel, a bűnügyi újságíró Tábori Kornéllal, Jemnitz Sándor zenekritikussal. S még innen is vezetett út az internálás sötét bugyraiba, Horthyligetre. A szomszédos barakkokban a munkaszolgálatra kényszerített ügyvédek szorongtak, élükön Beck Salamon jogtudóssal.

Fóthy János költő, újságíró ihletett tudósításából megelevenedik az Ördögsgizet, a hajdani Csepel, a gonosz keretlegény és a jóindulatú kiskatona. Ennek nem csak dokumentumértéke van: Fóthy a poklok útján igazán jó, a zsurnalizmust meghaladó íróvá vált.

A munkaszolgálatosok mai szövetségével (Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete) és a Scolar Kiadóval egyelőre fizikotesre tervezzük a *Tanúságtevők* című sorozatot, amelyben mára ismeretlen naplókat és feljegyzéseket hozunk vissza a feledésből.

Ungvári Tamás

I. EGY KIS FÖLDRAJZ ÉS EGYÉB ISMERETEK

AZ ÖRDÖGSZIGETRŐL a következőket mondja a lexikon:
Ördögsziget (1. Salut-szigetek.)

Salut-szigetek. Francia Guayana előtt fekvő kis, három szigetből (Saint-Joseph, Ile Royale, Ile du Diable) álló szigetcsoport. A franciák deportálólátnak használják. Dreyfus őrnagy is az Ördögszigeten volt elhelyezve.

„Magyar Ördögszigetről” nem tud a lexikon – hiába is keresné az ember. Mégis megvan, helyesebben: csak volt, 1944 április havától, ugyanennek az évnak november haváig. Megelőzőleg Csepel-szigetnek hívták, és így hívják azóta is.

A lexikon egyébként ezt mondja róla:

Csepel-sziget a Duna egyik nagy szigete, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, Budapest alatt, a Dunának promontori és az elgátalt soroksári ága között. Hossza negyvennyolc, szélessége három–kilenc kilométer, területe kettőszázötvenhét négyzetkilométer. A sziget partszegélye nagyon alacsony, ma gátak védik az árvíztől. Belsejében sok a futóhomokos terület. Nagyobb erdők nyugati és délnyugati oldalán vannak, egyébként sok a szántó és szőlő. Jelenleg tíz községe van, magyar, vegyes, szerb és német lakossággal. Legnagyobb községe Csepel. Környéke nagy iparteleppe alakult stb., stb., stb....

Mit tudunk ezenfelül Csepelről?

Azt, hogy itt dolgoztak Weiss Manfréd hatalmas gyártelepei, amelyek az ágyútól és bombától egészen a paradicsomkonzervig, a varrógéptől és kerékpártól egészen a konyhai fazékig, minden igényét kiszolgálták a boldog magyarságnak. Tudtuk azt is, hogy újabban a németek és W. M.-ék itt

alapították meg a Dunai Repülőgépgyárat, amely a német-országi Messerschmitt-gyárak legnagyobb magyarországi fióktelepe volt, mondják: harmincezer munkással dolgozott, és ontotta a németeknek a repülőgépeket.

Ontotta. Egészen 1944. április 2-ig, amikor Budapestet, helyesebben környékét, egész pontosan Csepelt, az első nagy angolszász légitámadás érte, amelyet egy héttel később a második, még hatalmasabb követett. A Sztójay-sajtó persze bölcsen elhallgatta ennek a két légitámadásnak célpontját és borzalmas erejét, de a város telve volt Csepelről érkezett hírekkel: ezer és ezer halottja van a Dunai Repülőgépgyárnak, amely úgyszólván teljesen elpusztult.

Ennek a „gaztettnek”, ennek a „terrortámadásnak” (a németek és magyarországi bérenceik szerint tudvalévőleg minden angolszász légitámadás, még ha annyira kifejezett hadicélpont ellen irányult is, mint ez a csepeli, „gaztett” és „terrortámadás” volt, de fényes és dicsőséges haditény minden német légitámadás, még az olyan hadüzenet nélküli, gyanútlan, békés polgárok és városok ellen irányuló légibombázások is, amilyen a varsói volt 1939 szeptemberében, majd valamivel később a rotterdami, a belgrádi, és ki győzné felsorolni, még hány hasonló?...) – elég az hozzá, hogy ennek az angolszász „gaztettnek” és „terrortámadásnak” persze azonnali megtorlásáról is gondoskodni kellett a német zsoldban álló magyar kormánynak.

Megtorlás? Talán a levegőben, hősi kiállással? Szó sincs róla.

Kik tehetnek róla, hogy az angolszászok, akik, valami hihetetlen lojalitással, egészen a német megszállás utánig megkímélték Budapestet a bombázástól, április 2-án megkezdték légitámadásaikat a magyar főváros és környéke hadicélpontjai ellen? Hát persze: a zsidók. Hiszen kik azok, akik

ezt a háborút ördögi módon kigondolták, megindították, mindenáron folytatni kívánják? A zsidók. Kiért és miért harcol a Szovjetunió, Amerika és Anglia? Természetesen a zsidókért. És miért kezdik éppen most bombázni Magyarországot és Budapestet? Ó, nem, dehogyis azért, mert a németek megszállták az országot, itt berendezkedtek, lebombázott és veszélyeztetett hadiüzemeiket ide telepítették át, és szerencsétlen hazánkat beleterrorizálták a legtotálisabb háborúba, hanem azért, mert Sztójayék, rögtön uralomra jutásuk után, nagyszerű lendülettel hozzáfogtak a zsidókérdés gyökeres megoldásához, a magyar középosztály németbérenc és sváb többsége két és fél évtizedes vágyálmának megvalósításához. Egyszóval: az angolszászok bosszút állnak a magyar zsidókért – ez csak világos. És miért éppen a Dunai Repülőgépgyárral kezdték terrorbombázásaikat? Ó kérem, a világért sem azért, mert ez a német Messerschmitt repülőgépgyár hatalmas magyarországi fióktelepe, hanem azért, mert a maderak is csiripelik, hogy Chorin Ferenc, akinek március 20-án sikerült repülőgépen Svájcba szöknie, ott sietett közölni az angol Secret Service ügynökeivel a Dunai Repülőgépgyár pontos helyszínrajzát, felszólítva a RAF parancsnokságát, hogy bombázza le a gyárat – az ördög sem hitte volna, hogy holmi pesti zsidó GyOSZ-elnöknek ennyi befolyása lehessen az angol-amerikai legfelsőbb hadvezetőségre.

Nosza hát! Ha az angolszászok bosszút állnak a zsidókért, álljunk mi meg bosszút a zsidókon – (ez a ragyogó ötlet ki másnak a fejében is születhetett volna meg, mint Baky László államtitkár úr koponyájának amaz üregében, amelyben más, normális embernél az agy fészkel. De hát Baky úr és agyvelő, két egymást kizáró fogalom! – az államtitkár urat ismertem még szilvamag korából, a kaposvári gimnáziumból, ahova együtt jártunk, és ahonnan négy osztály után dics-

telenül a katonaiskolába távozott. Így került a csendőrséghez, de még itt sem tudta tovább vinni a századosi rangnál. Őrnagyi rangját csak később kapta, azokért a fényes vitézi tetteiért, amelyeket a nyilas, majd az imrédysta táborban hajtott végre. És így lőn belőle, hála üres fejének és az ezt teljesen kitöltő elvakult zsidógyűlöletének, a Sztójay-kormány belügyi államtitkára. Ezt csak úgy közbevetőleg.)

Elég az hozzá, hogy Baky „államtitkár” úrnak köszönheti a magyar politika történelme leggyalázatosabb fejezetei egyikét: a zsidó internálótáborok felállítását és azt az „elgondolást” (a néhai Gömbösnek e kedvenc kifejezésével élve), hogy a zsidó internálótáborokat azoknak a hadicélpontoknak legközvetlenebb közelében kell felállítani, amelyekről a legbiztosabban feltehető, hogy az angolszászok bombázni fogják.

Egy rókáról két bőrt – ujjonghatott magában, boldog és ravasz kézdörzsöléssel Baky öméltósága –, először is minél több zsidót internálunk, annál többet bombáz halomra belőlük a pártfogó angol és amerikai szövetségesük, másodsor pedig... ki tudja? A nagy hadiüzemek mentén internált zsidók életbiztonsága érdekében talán be is szüntetik légitámadásaikat? Hiszen – legalábbis Baky úr és társai szerint – ez a világháború kizárólag zsidóügy, érettük van vagy érettek nincs háború, ennél mi sem egyszerűbb.

#

A VÁROSBAN elterjedt a híre, hogy Csepelen, a nagy hadiüzemek körül, már építik a százezer zsidó befogadására alkalmas internálótáborokat. Egyre gyakrabban hallottuk, hogy valaki, aki gyanútlanul elindult hazulról, többet nem tért haza, és aggódó hozzátartozói – ha volt hozzá bátorságuk – rohanhattak a Rökk Szilárd utcába, az eltűntnek legalább hült helyét keresni.

A Röck Szilárd utca! Ez megint egészen külön fejezet azoknak a rémnapoknak a történetében. A Röck Szilárd utca 26. számú ház a Rabbiképző Szeminárium épülete volt, egészen 1944. március 19-ig. Ettől a gyászos emlékű naptól kezdve a Kisegítő Toloncház díszes elnevezését kapta. Ide hurcolták a németek azokat a kiemelkedőbb zsidó személyiségeket, akiről – úgy látszik – kész listájuk lehetett, hiszen alig néhány órával bevonulásuk után, sőt ezzel szinte egyidejűleg, megkezdték összefogdosásukat. Előbb csak a legismertebb zsidó ügyvédek, orvosok, nagyiparosok, nagykereskedők, bankemberek, művészek kerültek a Röck Szilárd utcába, de hovatovább sokkal „demokratikusabb” közintézménnyé vált a Rabbiképző Szeminárium, helyesebben Kisegítő Toloncház épülete, mert hamarosan ide vitték be azokat a névtelen kisembereket, akiket vagy az utcán fogtak el a Baky-rendszer sbirrjei, az államrendőrségi detektívek, vagy lakásukról hurcoltak el „névtelen feljelentés” alapján (l. házfelügyelő, viceházmester, kedves szomszéd stb.), vagy pedig a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság) fogdosatott össze a város minden részében.

„No jó” – mondhatná ma a naiv olvasó –, azt még csak valahogy megértem, hogy a prominens zsidó személyiségeket, a gazdag és befolyásos zsidókat siettek kikapcsolni a forgalomból a németek és készséges kiszolgálóik, Sztójay-Bakyék, még azon sem csodálkozom, hogy az akkori idők légkörében, amikor Baky úr nem áttallotta hivatalosan is „szent magyar kötelességgé” magasztosítani a legundokabb emberi magatartást: az árulkodást, besúgást, denunciálást, toloncházba hurcolták a Névtelen Feljelentő szerencsétlen áldozatait. Az meg valósággal magától értetődő, hogy a hírhedt KEOKH végre gyönyörűséggel kitombolta dühét az évek óta több-kevesebb sikerrel üldözött osztrák, német, cseh, jugoszláv, román

állampolgárságú zsidókon, de azt már igazán nem tudom, mit akarthattak azoktól a szegény, egyszerű, névtelen, senkifia zsidóktól, akik riadt szemekkel siettek az utcákon dolgoaik után, akik – legalábbis addig, amíg a Névtelen Feljelentő meg nem vádolta őket titkos rádióleadó állomással az éjjeliszekrényben, vagy hasonlóval – még az akkori jogállapot szerint is jogosan járhattak az utcán, vagy ülhettek a kávéházban?

Mit akarthattak ezektől Bakyék? A válasz egyszerű. A csepeli internálótáborokat meg kellett tölteni mindenáron, és erről az államrendőrség dicső detektívtestületének kellett gondoskodnia. A detektív uraknak kiadták az utasítást: ma ennyi és ennyi zsidót kell előállítani, a többi a ti dolgotok. A detektív urak tehát ide-oda cirkáltak az utcákon, és diadalmasan csaptak le minden gyanútlan járókelőre, akinek arcvonásai esetleg kissé jellegzetesek voltak: miért nem viseli a sárga csillagot? Ha a megszólított – véletlenül – nem volt zsidó, könnyen igazolhatta magát, de ha zsidó volt, akkor két eset állhatott fenn. 1. Hogy tényleg nem viselte a sárga csillagot. 2. Hogy igenis viselte. A második esetben éppoly kevésbé menekült, mint az elsőben. Viselhette a boldogtalan ezt a csillagot, olyan szabályosan, ahogy a rendelet csak előírta, viselhette akár a homlokán, a detektív úr számára sohasem viselte eléggé feltűnően. „Ne vitatkozzunk, barátom, gyerünk!”, és a sárga csillagos már ment is a Röck Szilárd utca felé. Az úgynevezett „kivételezés” sem számított. Valamivel később, amikor már magam is a Röck Szilárd utcába kerültem (igaz, hogy egészen másképp, de erről majd a következő fejezetben!), beszéltem valakivel, aki a detektívnek arra a kérdésére, hogy miért nem viseli a csillagot, teljesen hiteles igazolványokat mutatott fel arról, hogy mint megkeresztelkedett zsidó, öskeresztény feleséggel és arany vitézségi érmmel, kétszeresen is kivételezett, semmi sem használt

– „gyerünk a Rökk Szilárd utcába!”. Néhány hét múlva a csepeli internálótáborban láttam viszont. A Rökk Szilárd utcai, egykor oly tiszteletre méltó épület ugyanis az internálótáborok előszobája volt, ahonnan csak vajmi kevesen szabadultak anélkül, hogy végig ne kellett volna járniuk az internálótáborok kálváriáját. Igen, az internálótáborokat meg kellett tölteni mindenáron, Baky úr végre kiélhette annyi ideig elfojtásra ítélt munkavágtyát. És hogy öméltósága alapos munkát végzett, arra tanú a Rökk Szilárd utcai épület, amelynek falai között ezerszámra szorongtak a legkülönbözőbb ürügyekkel letartóztatott zsidók.

De hát, lássuk már most, mi is az az internálótábor? Erre nézve a lexikon csak igen szűkszavúan nyilatkozik. „Internálás” – mondja – „(beljebbezés), politikai bűnösök és egyéb, a közrendre nézve veszélyes elemek elkülönítése az ország határain belül”. Lássuk azonban a magyar Büntető Törvénykönyvet, ez talán többet is mond erről a dicső fogalomról.

A magyar BTK azonban nem mond semmit, a BTK hallgat, egyszerűen nem tud róla. És ez jellemző, sőt igen fontos: a magyar büntetőjog nem ismeri az internálás, az internálótábor fogalmát.

Valamikor, 1919–20-ban, a fehérterror idején, rendeleti úton lépett be a köztudatba az internálás, mint büntetőszankció, aztán feledésbe merült. Mint annyi más áldást – azt is a németeknek köszönhetjük, hogy ez a fogalom idővel fel támadt tetszhalálából. Mindnyáján hallottunk Dachauról, ahova a nácik a német zsidókat és rémuralmuk egyéb ellenségeit elhurcolták – nos Baky úr és társai siettek a dachaui leckét is szorgalmasan megtanulni és engedelmesen felmondani a németeknek. A német megszállás előtti táborok inkább csak a KEOKH által internáltatott külföldi állampolgárságú zsidók elhelyezésére szolgáltak.

Az internálásra vonatkozó magyar rendelet úgy szól ugyan, hogy az internálandó személy előtt az illetékes kerületi rendőrkapitányságon először is ki kell hirdetni az internálást elrendelő végzést, amely ellen az illetőnek fellebbezési joga van a főkapitánysághoz, és végső fokon a belügyminiszterhez, de az ilyen finom jogi nüanszokhoz Baky úrék igazán nem mutattak túlságos érzéket. Azért a külszínre vigyáztak: azt, hogy mi tulajdonképpen internáltak vagyunk, soha ki nem ejtették előttünk. Hivatalosan „őrizetese” voltunk, táborunk „őrizetéstábor”, mint ahogy a Röck Szilárd utcai épület számára is siettek ezt a ravasz kis elnevezést ki találni: Kisegítő Toloncház.

Ki mondhatja ezek után a semleges külföldön, hogy Magyarországon internálások vannak, hogy magyar Dachauk épülnek szerte a vidéken? Senki. Egyszerűen az történik, hogy a politikailag megbízhatatlan elemeket őrizetbe veszik, ehhez pedig csak joga van az államhatalomnak, ugyebár?

Baky úr ezt az egyet jól kigondolta. Csak az a kérdés, mivel? Mert valamit kigondolni, ehhez agyvelő kell. Márpedig ami ezt illeti, Baky úr és agyvelő... (l. fentebb)...

De hát a bumeráng visszapattant, és azokat terítette le, akik elhajították. Most legalább a nyilasok és egyéb náci-fasiszták is megtudják, mi az az internálás, mi az az internálótábor.

#

És most térjünk rá arra, hogyan és miért kerültem én internálótáborba? Miért kellett négy hónapon és egy héten át Sztójay-Bakyék vendégszeretetét élveznem a „magyar Ördög-szigeten”, holott világéletemben nem voltam soha úgynevezett „prominens zsidó személyiség”. Nem voltam irigyelt, híres, gazdag ügyvéd, orvos, milliomos bankvezér, nagyiparos vagy nagykereskedő – igaz, hogy a sárga csillagot csak azért

sem viseltem, de viszont 1944. április 5-től 25-ig, azaz internálásomig, az utcára is legfeljebb Budán mentem.

Zsidó származású magyar újságíró és író voltam, ez volt minden bűnöm. Az volt minden bűnöm, hogy a Pesti Hírlap, a Nyugat, az Új Idők és más lapok, folyóiratok hasábjain negyedszázadon át alázatosan, szerényen, szegényen, lelkesen szolgálni mertem a magyar kultúrát, az európai humánusmot. Hogy két verseskötetemmél, három regényemmel és négy színpadi művemmel, ezeken innen és túl pedig megszámlálhatatlan újságcikkemmel egy-egy szerény téglát mertem beleilleszteni a magyar szellemiség magasra törő tornyába, holott származásomra nézve zsidó vagyok.

Hogy „politikailag megbízhatatlan” voltam?

Pirulnom kellene, a föld alá bújnom szégyenletemben, ha nem lettem volna az, olyan időkben, amikor „politikailag megbízhatatlannak” lenni annyit jelentett, mint... „embernek lenni az embertelenségben”, hogy Ady Endrének ezekkel a csodálatos szavaival éljek. Tagadni mindent, ami zsarnokság, elnyomás, erőszak; irtózással fordulni el mindentől, ami ellenkezik az isteni törvényekkel és emberi jogokkal; tévessel vagy nem tévessel küzdeni minden ellen, ami megfojtja az egyéni, a szellemi szabadságot és nem hallgatni másra, csak a humánus legmagasabb erkölcsi parancsára – ha ez „politikai megbízhatatlanság”, akkor én valóban megérdemeltem a toloncházat, az internálótábort, de velem együtt megérdemelték Magyarországon még igen sokan, akik – azonban szerencsére – mégsem kerültek valamennyien a magyar (?) náci-pribékek kezére.

Tudjuk, hogy a Sztójay-kormány első alkotása a sárga csillag volt. Alig jelent meg az erre vonatkozó rendelet, a Sajtókamara olyan határozatot hozott, hogy sárga csillag viselésére kötelezett egyén a kamara tagja nem lehet. Ennek

a határozatnak az alapján az elnökség kétszázharminchat tagot törölt a kamara névsorából. A miniszterelnökség kikerlte a kamarától a törölt tagok névsorát, és Kolosváry-Borcsák százharminckét nevet át is adtak a miniszterelnökségnek – a többi törölt tag ugyanis fellebbezett a törlés ellen, különböző kivételezések (árja-párja, katonai, ellenforradalmi érdemek stb.) jogcímén. Nem sokkal később a politikai rendőrség, a hírhedt Hain Péter-féle alakulat is felszólította a Sajtókamarát, hogy adja ki neki a százharminckét törölt tag névjegyzékét.

Ha nem egy Kolosváry-Borcsa és egy Gáspár Jenő a Sajtókamara vezetői, hanem csak félig-meddig tisztességes gondolkodású férfiak, még azokban az időkben is lehetséges lett volna Hain Péteréknek azt a választ adni, hogy a kamara semmi okát sem látja a politikai rendőrség érdeklődésének, a kamara megtette a magáét akkor, amikor százharminckét zsidó vagy zsidó származású tagját törölte, ezzel megakadályozva további működésüket, a többi nem rá tartozik. Hain úr tüntesse ki szíves érdeklődésével a százharminckettő közül azt, akit erre jónak lát, de ő (mármint a kamara) a sárga csillag viselésére kötelezett tagok törlésével és újságírói munkásságuk folytatásának megakadályozásával tökéletesen eleget tett kötelezettségének.

Persze Kolosváry-Borcsa és Gáspár Jenő urak nem ezt a választ adták Hainéknak. Gáspár főtitkár úr ömértósága habozás nélkül kiadta a névsort a politikai rendőrségnek, amely azután hamarosan gondoskodott róla, hogy a névsorban szereplő újságírók ne sokáig „élvezhessék” szabadságukat a kénytelen és kényszerű, de évtizedes munkásság révén mégis megérdemelt nyugalmat.

Ezek közé tartoztam én is. És így kerültünk, magyar újságírók, akik nem voltunk apagyilkosok, rablógyilkosok, kasz-

szafúrók, hazaárulók, de a legtöbbünk még egy icipici sajtóperecskével sem dicsekedhetett soha, így kerültünk mi, a magyar toll alázatos, szerény, szegény, lelkes munkásai, a magyar Ördögszigetre, az internálótáborba.

II. A BEHÍVÓ ÉS A BEVONULÁS

1944. ÁPRILIS 24.

Lassan jött a tavasz, vagy talán csak nem vette észre az ember, a szíveket, idegeket megülő sötét és súlyos szorongás mintha a fiatal napfényt is elfedte volna előlünk, mint valami hideg, szürke köd. De ez az április végi nap annyira tele volt fénnel, borzongató és édes tavasszal, hogy nem lehetett otthon maradni a négy fal között, töprengve heverni pamlagon és arra várni untalan, hogy odakünn megszólal a csengő, egy fiatalember áll az ajtó előtt, és fásultan gépies udvariassággal, stereotip sajnálkozással kikézbésíti a zsidótanács levelét, amely felszólít, hogy lakásomat huszonnégy, negyvennyolc, esetleg csak három vagy öt óra leforgása alatt ürítsem ki és hagyjam el.

Negyedszázados újságírói, írói munkával mindössze ennyit gyűjtöttem: kis garzonlakást Budán, amelyben tizenhat éve éltem, hol boldogan, hol boldogtalanul, hol elégedetten, hol lázongva, de mindenestől mégis nyugalmasan, kellemsen és főként biztonságosan.

Ahogy a sárga csillag feltűnése óta, végtelen hosszú napokon és éjeken át, ott hevertem magányosan kis szobám pamlagán, töprengve, tanácstalanul, már valahogy búcsúztam a bútoroktól, képektől, az üveges vitrintől, kis antik üvegcsengettyűimtől, amelyeket annyi szeretettel gyűjtöttem, már búcsúztam kedves, meleg kis fészkemtől, amelyről tudtam, hogy már nem is az enyém... egy csöngetés az ajtón, egy zöldborítékos levél és az, ami tizenhat éve otthonom,

menedékem, egyetlen gazdagságom volt ezen a nagy és gazdag világon, pár óra alatt négy üres fallá, elszállításra váró holmivá hull szét körülöttem.

Nem, nem lehet ezt kibírni – felugrottam, és elmentem hazulról. A Sashegyre mentem, egy kedves, baráti házba, amelynek kertjében már friss, nedves, aranyos zöldben állottak a fák, bokrok.

Valami egészen különös nyugalanság volt bennem, nem tudom, hogyan magyarázzam meg, de ez valahogy egészen más nyugalanság volt, mint az az állandó sötét és súlyos nyomás, amely március 19-ike óta egy pillanatra sem múlt el a szívem tájáról. Valamit éreztem, de mit? Megpróbáltam magammal elhitetni, hogy a kis lakásomért nyugalankodom, de ez sem volt az igazi, végtelen napok és éjszakák során már leszámoltam vele, hogy ma vagy holnap megszólal az a csengetés az ajtómon... kereskedő-emberek úgy mondanák, hogy ezt a tételt már „leírtam”, ez már nem is nyugtalanított, csak fájt, fájt, keservesen.

Este lett, megvacsoráztunk, menni készültem, amikor megszólalt a sziréna. A légiriadó sokáig tartott, ott marasztaltak éjszakára. Egész éjjel nem aludtam, de ezt akkoriban már megszokta a szervezetem.

Alig fejeztük be a reggelit, csengettek a kerti kapun.

Különös idők voltak azok, igen sok házban féltek a csengetéstől. A háziak helyett én mentem az ablakhoz, megnézni, ki csönget. Azt hittem, káprázik a szemem, vagy képzelődöm: a kapunál egy barátom állt – Farkas János, budai keresztény fiú –, aki sohasem járt még ebben a házban, akinek tudomása sem lehetett róla, hogy én itt vagyok. Az első pillanatban nem gondoltam semmi rosszra, ijedtség helyett csak meglepetést éreztem. Amint azonban kimegyek kaput nyitni, és megpillantom barátom sápadt, önmagából kikelt arcát, ke-

zében egy zöld borítékot, már sejtettem, miről lehet szó. Érdekes: szinte megnyugvás szállt meg egy pillanat alatt: végre túl vagyok azon, amitől annyira félttem.

- Szervusz - mondtam, és mosolyogni próbáltam -, a lakás, ugye?

- Bárcsak az volna, de sokkal nagyobb baj van - barátom belépett a kapun, és átadta a borítékot, amelyet már felbontott valaki.

Átfutottam a gépírásos levelet, amely a zsidótanáctól érkezett. A zsidótanács „magasabb parancsra” felszólít a levélben, hogy folyó hó 25-én reggel kilenc órakor jelentkezzem a Rökk Szilárd utca 26. számú épületben, vigyek magammal háromnapi ételmet, egy pokrócot, étkezőcsajkát, kanalat, két rend fehérneműt stb. A poggyász súlya nem haladhatja meg az ötven kilogrammot. Egyébként maradnak teljes tisztelettel... olvashatatlan aláírás, pecsét...

A levél megremegett a kezemben - először életemben vált számomra fizikai valósággá, amit annyi regényben olvashat az ember: éreztem, hogy elsápadok.

- Internálnak - mondtam rekedten.

- Igen - szólt a barátom -, de nem elég baj ez is, már rég jelentkezned kellett volna a Rökk Szilárd utcában. Ma reggel kilencre szól a behívás, és most már tizenegy óra lesz...

- Mit csináljak?

- Ne menj be - mondta barátom -, most már úgyis mind-egy. Szökj meg, bújj el.

- Lehetetlen.

Benn a házban sírni kezdtek a ház asszonyai, azután pilanatok alatt összecsomagoltak egyet s mást: konzervet, szalonnát, kenyeret - agglegényi háztartásomból mindez hiányzott, és arra igazán nem gondoltam soha, hogy lesz idő, amikor úgyszólván egyik percről a másikra kell majd há-

romnapi élelmet előteremtenem. Elbúcsúztam, sírva néztek utánam, dehogyis gondolták volna, hogy nem egészen egy hónap múlva édesanyjuk, egy nagy budapesti gyár tulajdonosa, ugyanezen a reménytelen úton távozik majd a házból, mint én. Őt a Gestapo hurcolta el, és – csodáival határos módon – csak épp a napokban került haza az auschwitzi haláltáborból.

A villamoson újra kezdte barátom: ne menj be, ne légy bolond, szökj meg, bújj el valahova, most már úgyis mindegy...

A fejemet ráztam: nem lehet. Akkor még elképzelni sem tudtam, hogy az ilyen parancsnak ellene is lehessen szegülni, hogy hetekig, esetleg hónapokig bujkálhasson az ember, ma már van ebben némi gyakorlatom, és velem együtt annyi másnak. Azt is útközben mondta el barátom, hogy a levél már előző nap érkezett, alig valamivel azután, hogy elmentem hazulról. A házfelügyelő vette át, régi, derék szociáldemokrata, akivel mindig nagyon jól megértettük egymást, néha szavak nélkül is, csak egy-egy pillantást váltva, amikor a házbeli nyilas vagy félnyilas urak nagyhangon hirdették a légópincében a német győzelmet. Pista bácsi, rosszat sejtve, Terushoz szaladt fel, Terushoz, a nagy garzonház ötödik emeleti szobalányához, aki immár tizenhat esztendeje jó angyala, édes, türelmes, áldozatkész, hűséges segítőtársa volt magányos életemnek. Terus felbontotta a levelet, s rögtön tudta, miről van szó. Tűvé tette értem az egész várost, de nem talált sehol. Végül is barátomhoz szaladt el, aki csak úgy találomra jött értem a Sashegyre. Lakásomon két névjegyet találtam. Dr. Kiss Károly kollégám, a Pesti Hírlap fiatal munkatársa, két ízben is fent járt nálam előző nap. A névjegyekre írt sorai tele voltak együttérzéssel, bátorítással, biztatással – nem értettem, mit jelent ez, azzal magyaráztam, hogy tudta, meny-

nyire fáj otthagyni kis szerkesztőségi szobámat, íróasztalom, amelynél jóban-rosszban huszonnégy éve írtam cikkeimet. Sejtlemem sem volt róla, hogy a zsidótanácsnak ugyanazt a levelét előző nap még ötvenhárom újságíró társam kapta kézhez rajtam kívül, és hogy a szerkesztőségben előbb tudták, mi készül ellenünk, mint mi magunk. Azt hittem, engem is a Névtelen Feljelentő keze ért utol.

Idegesen, kapkodva, valami sohasem érzett szorongással, csomagolni kezdtem. Hátizsák híján kénytelen voltam a nehéz bőröndömbe csomagolni, amelyen, mint egy örökre elmerült gyönyörű élet nyomai, ott tarkállottak bécsi, salzburgi, müncheni, párizsi, velencei szállodák színes vignettái. Régi, boldog utazásaimnak ezek az emlékjelei hányszor gyötörték meg később az internálótábor sivárságában!

Világéletemben a legtehetségtelenebb csomagoló voltam, valamikor, régen, Édesanyám csomagolta be bőröndömet, ha útra keltem, most már, tizenöt éve Terus. De Terus, éppen most, amikor olyan „vakációra” indultam, amilyenre még soha, nem lehetett mellettem: egy közeli hozzátartozóját kellett hirtelen kórházba vinnie, gyámoltalan agglegényi sorsommal magamra maradtam. Szigorúan a behívólevél előírásához igazodva, végre mégis sikerült összekapkodnom, ami kellett, közben eszembe jutott ugyan egy s más, amire egészen bizonyosan szükségem lehet majd, de lemondtam róla. Minek? – gondoltam –, mi értelme? Úgysem lehet ezt túlélni. Hideg ujjakkal, fásultan turkáltam holmim között, ezt, azt a bőröndbe dobálva, és közben állandóan az az érzésem volt, hogy mindez nem is velem történik, valaki más tesz-vesz itt helyettem, kapkod, csomagol, dobálja ide-oda holmimat, valahogy magasról, kívülről láttam magamat... hogy is magyarázzam meg ezt?... mintha álomban történt volna az egész.

TARTALOM

<i>A Tanúságtevők sorozat elé</i>	7
I. <i>Egy kis földrajz és egyéb ismeretek</i>	9
II. <i>A behívó és a bevonulás</i>	21
III. <i>Egy megismerkedés és sok régi ismerős</i>	31
IV. <i>Rökk Szilárd utcai szép napok</i>	35
V. <i>Tsuk-telepi „nyaralásunk”, közelről</i>	53
VI. <i>Megérkezés Horthyligetre</i>	67
VII. <i>Egy másik „üdvözlőbeszéd” és következményei</i>	77
VIII. <i>Megkezdődik „ördögszigeti” életünk</i>	91
IX. <i>Első vasárnapunk Horthyligeten</i>	97
X. <i>Nehéz idők</i>	105
XI. <i>A végzetes vasárnap</i>	129
XII. <i>A „revízió”, a „svédek” és az általános bomlás</i>	143
XIII. <i>Az „Ördögszigetről” a Sátán Városába</i>	153